

Samlinger til den danske kirkes historie i slutningen af det 18. århundrede.

(Slutning).

Ved L. Koch.

4. Kirkelig lovgivning, kirkeskikke og kirketugt.

22 April 1766. Til biskopperne. For at betage menigmand den tro, at misdædere, når de ere beredte af præsten, og følges af ham til retterstedet, nødvendig må blive salige, bestemmes det, at præsterne skulle gøre dem beredte, medens vedkommende er i fængslet, men de skulle ikke ledsage dem til retterstedet. Sæll. tegn. nr. 310.

16 December 1773. Nummedals, Sandsvær, Eger og Urskov menigheder i Norge have anholdt om, at de afskaffede helligdage atter må indføres, da de formene, at det arbejde, de forrette på disse dage, fører Guds straf over dem. Kancelliet indstiller, at det skal pålægges præsterne at underrette dem om, at de afskaffede helligdage ikke have nogen guddommelig oprindelse, men at det er Gud mere behageligt, at slige dage anvendes til lovligt arbejde, end at de hendrives med lediggang eller andet utilladelig foretagende, hvortil de for det meste hidtil ere blevne misbrugte. — Approberet. Rotuli.

1 September 1779. To husmandskoner på Sælland haver ladet soldet gå for at opdage et tyveri. Præsten forlanger, at de skulle stå åbenbar skrifte; selv andrage

de om at slippe med en mulkt. — Biskoppen vil, at de bør til andres eksempel tilbørligen anses og en søndag før gudstjenestens begyndelse stå en time i gabestokken. — Kancelliet indstiller, at de må afsone deres forseelse ved hver at betale 1 rd. til de fattige. Approberet. Rotuli.

11 Juni 1783. En kone søger skilsmissebevilling uden anden grund, end at hun ikke kan forliges med manden. Kancelliet finder det betænkeligt, at et divortium propter inimicitias bliver bevilget, da det, når et ægteskab ikke kan hæves ved lands lov og ret, vilde have mange onde følger, om det skete ved kongelig resolution, hvorpå endnu intet eksempel haves. Sagen henvistes til domstolene. Rotuli.

6 August 1783. Til biskop Balle, at 181 personer, som dels på grund af sygdom, dels formedelst mangel på klæder, ikke have været til alters, må befries fra kirkens disciplin. Sæll. tegn. nr. 528.

14 Oktober 1783. Konsistorialråd Hans Pontoppidan til Rønne og St. Knuds kirke klager over, at han ikke kan leve af sit embede, dels fordi han skal afgive $\frac{1}{4}$ af indtægterne, offeret fraregnet, til en kapellan, dels på grund af almuens uskønsomhed, slette vaner og selvtagne frihed at lade deres lærere ulønnede. — Herefter og efter biskoppens erklæring tillades det ham at uddele offersedler, og må byfogden, så længe han dertil er villig, have indseende med, at ingen uden helt fattige undlade at ofre. — Sæll. tegn. nr. 690.

24 December 1784. B. Münster ved Petri kirke har ønsket at måtte prædike over vor frelsers levned og taler efter de 4 evangelier. Biskoppen anbefaler andragendet. — Approberet; men på festdagene skal der prædikes over de sædvanlige tekster. Sæll. tegn. nr. 909.

Forarbejder til den adlerske agende.

Adler til Carstens 19 Oktober 1792. Zur Einführung zwechmässiger Formulare hat unläugnbar Hr. Consistorial

Rath Schwoßmann¹⁾ sehr viel vorgearbeitet, und es wäre undenkbar den Fleiss zu verkennen, den er auf diese Arbeit gewandt hat. Indessen scheint doch die bessere Einrichtung und Abfassung der Formeln nur eins der geringsten Erfordernisse eines durchgehends zweckmässigen und dem Geiste unserer Zeiten angemessenen Liturgie zu sein. Folgende Punkte besonders verdienten noch eine genaue und sorgfältige Untersuchung.

1. Revision der hier gelieferten Formulare und Auswahl der besten und vorzüglichsten. Unter so vielen können unmöglich alle von gleicher Güte sein, und manche, z. B. Formulare für Confirmationsreden, für Beichtreden u. dgl., können vielleicht füglich ganz übergegangen werden.

2. Vorschläge zur zweckmässigeren Einrichtung des äusseren Gottesdienstes überhaupt. Nicht allein die im Ritual vorgeschriebenen Formulare, sondern die Ritus selbst bedürfen mancher Verbesserung. Hieher gehören besonders: das bisher gewöhnliche Absingen der Collecten und Epistlen, die ewige Wiederholung derselben Lieder bei dem Gottesdiensten, die langen Fürbitten und Danksagungen, die von der Kanzel abgelesen werden, die Abkündigung gerichtlicher Proclamationen, die sich so wenig für die Kanzel schickt, der Klingbeutel, das Meszgewand, die mosaische Segensformel, die Privatbeichte, die fast gar nicht besuchte Wochenpredigte, an deren Stelle Catechisation viel nützlicher zu sein scheint, u. dergl. mehr.

3. Bestimmung der den Predigern zu ver-gönnender grösseren Freiheit. Es möchte bedenklich seyn den Geistlichen, wie viele neue Liturgien es wünschen,

¹⁾ W. A. Schwoßmann, præst i Slesvig, superintendent Struensees svigersøn, havde udarbejdet et udkast, der herefter synes at have indeholdt endnu større udvalg af formularer end den endelige agende. Se Lindberg, Nord. Kirketid. 1, 1833, sp, 57.

die ganze Einrichtung des Gottesdienstes völlig zu überlassen, aber auch auf der anderen Seite unschicklich ihnen gar zu enge Grenzen vorzuschreiben. Hier wäre also zu bestimmen, für welche gottesdienstliche Handlungen und Gebräuche ihnen bestimmte Vorschriften zu geben, und welche dagegen ihrer eigenen Einsicht den jedermaligen Umständen gemäss zu überlassen wären. Ferner auf welcher Weise am besten in Ansehung der ihnen einzuräumenden Freiheit aller Misbrauch verhütet werden könnte.

4. Vorschläge zur triftigsten und zweckmässigsten Art der Einführung sowohl der neuen Liturgie überhaupt, als jeder einzelnen vorzunehmender Veränderung, so dasz weder den Geistlichen, die noch nicht von Vorurtheilen gegen diese Nenerung frei seyn möchten, als auch dem Volke alle Gelegenheit zu gegründeten Beschwerden genommen würde.

Um diese gute Absicht zu befördern wäre es vielleicht das dienstlichste Mittel, wenn auf höheren Befehl ein Paar sachkundige Geistliche zusammenträten und gemeinschaftlich einen Auszug aus den Schwoilmannischen Formularen verfertigten, und zugleich in Ansehung der übrigen Punkte Vorschläge machten, welche alsdann nebst jenem Auszuge einigen, doch nicht zu vielen, Geistlichen in den Herzogthümern, die mit den Localumständen am besten bekant sind, zur genauesten Prüfung übergeben werden könnten.

Adler til Carstens, Tønder 3. Maj 1793. Die Berichte der Herren Moldenhawer und Münter i Ansehung der Vorschläge zur Verbesserung der Liturgie waren bei meiner Abreise von Copenhagen noch nicht zur Reife gelangt. Das Bedürfniss eines besseren Rituals, und was dem anhängig, ist wirklich sehr dringend, und ich wage es aus der redlichsten Absicht Ew. Exc. diese Sache nochmals auf angelegentlichste zu empfehlen. Auch ich bin seit dem Augenblicke, da ich die Ehre hatte mit Ew. Exc. hierüber zu reden, nicht müszig gewesen. Sehr vieles liegt vorbereitet in meinen Papieren, welches ich zu seiner Zeit

Ew. Exc. zu Beurtheilung verzulegen mir die Erlaubniss ausbitte.

Carstens til Adler 25 Maj 1793: ... Wie ich von dem Professor Moldenhawer vernehme, wird sein und des Professor Münters Bedenken über den Schwoilmannischen Entwurf eines neuen Rituals in diesen Tagen bey der Canzeley eingeliefert werden Indessen wird die Sache selbst immer auf dem Ermessen der Herren Geistlichen ankommen müssen. Möchten sie nur über einen in diesen Zeiten so vielem Streite und Zweifel unterworfenen Gegenstand sich vereinigen können. — Det kgl. bibl. Den Bøllingske brevsamling.

En erklæring af biskop Balle om kirkegangskoner.
5 Juni 1795.

Da jeg formoder, at Hr. Inspecteur Povlsen, som Hr. Provst Wædelée¹⁾ melder i den vedlagte Betænkning, har indløst kongelig Bevilling til at føre sin Kone i Kirke efter Barselseng uden foregaaende Introduction af Præsten, imod at give Kirkebetientene en Kiendelse, for at dem ikke skal fragaae noget i deres Indtægter, saa kan vel Spørgsmaalet i bemeldte Hr. Inspecteur Povlsens herved tilbagefølgende Memorial allerede holdes for afgjort.

Iøvrigt viiser Hr. Provst Wædelée, at Introductionstale ikke varer over 5 Minuter, at det er udenfor ham, enten de vil beholde eller afkaste varme Klæder, at Giestebudet, som Manden skal gjøre herefter, slet ikke vedkommer Præsten, og især, at Præsten slet ikke ved Introductionen tilsiger Forladelse for Synd, ligesom Barselkonen havde syndet ved at føde et Barn til Verden, men opmuntrer meget meere til Glæde og Taksigelse, saa at Hr. Inspecteuren i alle saadanne Henseender har ladet sig mislede ved urigtige Forestillinger.

¹⁾ S. Wædelée i Tjustrup og Haldagerlille 1779—1802. Inspektør Povlsens præst var C. H. Brasch i Førslev, 1766—1805, hvem provsten kalder en hidsig gammel mand.

Ventelig skal Hr. Inspecturens Andragende ikkun sigte til at gjøre denne Kirkeskik latterlig og forhadet, da man seer af Erfaring, at Dagenes persifflerende Tone er et saare bequemt Middel til at berøve de ærværdigste Handlinger ligesom de bedste Folk al deres Agtelse, og han er i saa Fald desto meere at undskylde, efterdi vittige Hoveder og store Mænd og Geistlige selv give Exemplet. Imidlertid kan dog Ritualet i 3die Kap. S. 310 og Rescr. af 22 November 1754 letteligen skaffe enhver Forvisning om, at der ei forefalder andet ved Introductionen end gudelige Formaninger og christeligt Ønske.

At ellers al befrygtelig Kulde og Træk i Vaabenhuset strax kan undgaaes, saa snart man vil, er klart af nysmeldte Rescr., som udtrykkelig bestemmer, at alle Barselkoner i Almindelighed, være sig af Borger eller Bondestanden, maae være befriede fra at lade sig ved deres holdende Kirkegang af Præsten introducere, og at Præsten derimod paa de Steder, hvor Introduction har været brugelig, skal imod Enden af Prædiken give Menigheden tilkiende, at den eller den Barselkone holder sin Kirkegang samt tilføje en kort Formaning og Ønske over Kirkegangskonen. Siden maae hun gaae tiloffers med sit Følge, om hun vil, eller hun kan sende Præsten sit Offer i Huset.

Men Hr. Provst Wædelée giver dog at forstaae, at Hr. Inspecteur Povlsen kan have sine Aarsager, hvorfor han ei paa det Sted vil benytte sig af denne Tilladelse, og i Almindelighed troer han, at det heller ikke var gavnligt, om mange vilde benytte sig deraf, fordi der maaskee kunde findes een og anden Præst, som var saa skrøbelig at vise Smiger for Een og ytre Passioner imod en Anden.

Det gjør Provstens Tænkemaade Ære, at han byder Haanden villig til reent at ophæve denne Kirkeskik, om det endog skal skee med noget Tab. Men naar han troer, at Mængden af Præsterne er villig til det samme, frygter jeg for, at det gaaer ham, som det ofte er gaaet mig. Vi smigre os selv for meget med vort eget godmodige Sindelav.

Idetmindste kan jeg som Biskop ikke driste mig til at raade noget i saa Henseende, med mindre Kirkebetientene blive forvissede om fuldkomment Vederlag for deres Kirkegangsoffer. Thi da jeg staaer fremstillet som et Maal for alle, enten at see paa eller at skyde efter, saa kan een eneste Malcontent strax uden al Skye gjøre mig til et Spectakel for begge Rigerne i de offentlige Blade, og Erfaring viser, at dette maa ventes, enten jeg forsvarer Kongens Lov og Ritual, eller jeg foranstalter noget andet til almindelig Gavn. Den er bedst faren i vore Dage, som hverken gjør Ondt eller Godt, men lader Fem være Lige.

Dersom iøvrigt Supplicanten ikke allerede har erhvervet sig den kgl. Bevilling, indstilles i allerdybeste Underdanighed, om det ikke maae være ham tilladt i Betragtning af hans Hustrues Skrøbelighed at føre hende selv i Kirken efter Barselseng, uden at Præsten har noget viidere derved at iagttage, end blot at indtegne hendes Kirkegangsdag i Ministerial Bogen, til hvilken Ende den altsaa bør meddeles ham forud, og at ellers Supplicanten tilstiller Kirkebetjentene hvad Offer dem tilkommer efter Loven ved Barselkoners Introduction, saa at de ei lide noget Tab i deres lovlige Indtægter. I allerdybeste Underdanighed henlever jeg indtil min Død Ds. kgl. M.'s allerunderdanigste og tropligtskyldigste Tjener.

— Resolution i overensstemmelse hermed. Sæll. tegn.
17 Juli 1795 nr. 609. Indlæg.